Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

DG Openbaar Bestuur & Democr Rechtsstaat
DGOBDR-DenB-Democratie Verkiezingen

Onze referentie
2026-0000109388

bijlage

Reactie op adviezen aan BZK over de Tweede Kamer verkiezing op 29 oktober 2025

Bijlage nummer	1
Horend bij	Inzet Weerbare Democratische Rechtsstaat en Evaluatie Verkiezingen
Datum	2 juli 2026
Onze referentie	2026-0000109388

Naar aanleiding van de Tweede Kamerverkiezing op 29 oktober (TK25) heeft de Kiesraad verschillende onderzoeken laten uitvoeren en een advies opgesteld om de verkiezing te evalueren. Daarnaast heeft het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) adviezen ontvangen van de Nederlandse Vereniging voor Burgerzaken (NVVB), de gemeente Den Haag inzake kiezers buiten Nederland en de Organisatie voor veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE) en Democracy Volunteers. Tot slot doet koepelorganisatie Ieder(in) aanbevelingen op basis van het Meldpunt Onbeperkt Stemmen.

In deze bijlage wordt ingegaan op de aanbevelingen en adviezen aan de minister van BZK uit deze stukken. De adviezen zijn als bijlage bij de evaluatie toegevoegd.

1. Kiesraad

	Advies	Reactie
1	De Kiesraad blijft samen met het ministerie van BZK informatie verstrekken aan media over hoe het telproces werkt. Daarbij moet aan gemeenten en de media gevraagd worden om helderheid te geven over de status van de resultaten en deze te baseren op percentages en aantallen daadwerkelijk getelde stemmen.	In aanloop naar de gemeenteraadsverkiezingen 2026 (GR26) hebben ambtenaren van mijn ministerie en de Kiesraad met het Algemeen Nederlands Persbureau (ANP) gesproken over hoe iedereen zijn rol en verantwoordelijkheid kan vervullen voor een ordentelijk telproces en zorgvuldige berichtgeving over de uitslag van dit proces. Zo is bijvoorbeeld een factsheet opgesteld over het telproces, die het ANP in de communicatie naar de media kan gebruiken. Daarnaast is in de nieuwsbrief aan gemeenten gevraagd om duidelijk te communiceren op hoeveel procent van de getelde stemmen de voorlopige tellingen zijn gebaseerd. Ook is het ANP gevraagd om niet te extrapoleren, omdat dit tot verwarring kan leiden.

		Met het ANP is afgesproken om na de GR26 ook met vertegenwoordigers van gemeenten in gesprek te gaan.
2	De Kiesraad constateert dat de huidige waarborgen voor het proces van uitslagvaststelling hun nut bewijzen en hecht daarom aan het behoud ervan. In het vervolgtraject van de evaluatie van de wet Nieuwe procedure vaststelling verkiezingsuitslagen (NPVV) moet vanuit dit uitgangspunt gekeken worden naar het spanningsveld tussen controles en uitvoerbaarheid. Daarbij dienen de bevindingen in dit advies en de gegevens uit de data-analyse over de effectiviteit van de controles te worden betrokken.	De opvolging van de evaluatie van de NPVV[1] wordt in samenspraak met de Kiesraad, VNG en NVVB gedaan. Hierbij zullen bevindingen uit dit advies en de gegevens uit de data-analyse worden betrokken.
3	De aandachtspunten over transparantie en termijnen moeten worden betrokken bij de discussie over de termijnen in het verkiezingsproces en de uitwerking van onafhankelijke geschilbeslechting. Daarbij is ook verduidelijking gewenst van de reikwijdte van de (grond)wettelijke term 'geschillen welke met betrekking tot de verkiezing zelf rijzen' waarover het vertegenwoordigend orgaan beslist in het kader van het onderzoek van de geloofsbrieven.	Deze aandachtspunten worden waar opportuun betrokken bij de reactie op het advies van de Kiesraad over de termijnen in het verkiezingsproces en de verdere uitwerking van de geschilbeslechting in het verkiezingsproces.
4	Gemeenten en leveranciers moeten zorgen voor voldoende waarborgen voor de kwaliteit van de dienstverlening en producten van leveranciers. De Kiesraad gaat, in samenspraak met het ministerie, hierover in gesprek met de gemeenten en leveranciers.	Het is een gezamenlijk belang van alle partners in de verkiezingsketen dat dienstverlening en producten van leveranciers van voldoende kwaliteit zijn. Ik ga hierover graag samen met de Kiesraad het gesprek over aan met gemeenten en leveranciers.
5	Er moet spoedig een wettelijk kader worden opgesteld voor de kwaliteit van stembureauapps.	Ik werk, in samenwerking met de Kiesraad, aan de wettelijke kaders voor digitale hulpmiddelen die door stembureaus worden gebruikt. De Kamer

[1] Kamerstukken II, 2025/26, 35165, nr. 93.

		wordt hier dit najaar nader over geïnformeerd.[2]
6	Zorg - in overleg met alle betrokkenen voor nieuwe termijnen voor de aanvraag, verzending en verstrekking van kiezersdocumenten. Met daarbij de mogelijkheid om het digitaal aanvragen van deze stukken te verruimen als deze wel in persoon worden opgehaald. Deze nieuwe termijnen moeten in de Kieswet komen.	In de Wet stroomlijning verkiezingsproces (Wsvp) wijzig ik de termijnen voor het schriftelijk aanvragen van de kiezerspas, schriftelijke volmacht en vervangende stempas. De termijn wordt twee dagen naar voren gehaald, waardoor er voldoende tijd zou moeten zijn om deze bij de kiezer te bezorgen. Zoals door de Kiesraad geadviseerd heeft mijn ministerie dit besproken met betrokkenen. Vanuit gemeenten (NVVB) kwamen hierbij bezwaren naar voren tegen het voorstel van de Kiesraad om digitaal aanvragen te verruimen voor passen die dan niet worden bezorgd maar opgehaald. Dit zou voor meer onduidelijkheid bij kiezers kunnen zorgen, omdat die verwachten dat een digitaal aangevraagde pas ook thuisbezorgd wordt, terwijl deze moet worden opgehaald. Daarnaast werd door gemeenten aangegeven dat de klantstromen aan de balies hier vaak niet op zijn ingericht. De termijn voor het digitaal aanvragen wordt daarom niet verruimd.
7	Koers op landelijke invoering van het nieuwe stembiljet bij de Europees Parlementsverkiezing in 2029. En bezien na de gemeenteraadsverkiezingen in maart 2026 hoe het experiment het best kan worden ingezet bij de Provinciale Staten- en waterschapsverkiezingen in maart 2027.	Naar aanleiding van de positieve resultaten van de evaluatie over de experimenten tijdens de TK25 en de GR26 start ik met het wetsvoorstel om het nieuwe stembiljet landelijk in te voeren. Mijn streven is dit wetsvoorstel in 2027 in te dienen bij uw Kamer, met het oog op gebruik van het nieuwe stembiljet bij de Europees Parlementsverkiezing in 2029. Voor de Provinciale Staten- en waterschapsverkiezingen zal ik de 11 gemeenten die eerder geëxperimenteerd hebben, vragen opnieuw deel te nemen onder de experimentenwet.
8	Reken een stem op een te hoog kandidaatnummer toe aan de lijsttrekker. Het is immers duidelijk op welke lijst kiezers, die een te hoog kandidaatnummer kiezen, willen stemmen.	Naar aanleiding van de resultaten van de evaluatie van de experimenten tijdens de TK25 en de GR26 heb ik besloten om het Experimentenbesluit nieuwe stembiljetten aan te passen om stemmen die worden uitgebracht op een niet-bestaande

[2] Kamerstukken II, 2025/26, 35165, nr. 102

		kandidaat toe te kennen aan de lijsttrekker van de betreffende partij.
9	Bespreek met alle betrokkenen de voor- en nadelen van het vervroegen van de ontvangsttermijn voor briefstemmen via diplomatieke post.	Ik neem de aanbeveling over om met de Kiesraad, de gemeente Den Haag en de overige ketenpartners in gesprek te gaan over dit advies.
10	Voer een onderzoek uit naar verbetering van de mogelijkheden voor kiezers buiten Nederland om tijdig en effectief hun stem uit te brengen, en betrek hierbij afwegingen rond digitalisering als hulpmiddel.	Ik zet mij doorlopend in voor het verbeteren van het verkiezingsproces. Zo ook voor de kiezers in het buitenland. Dit doe ik door het briefstembewijs digitaal te versturen (Wsvp) en te onderzoeken of kiezers een ontvangstbevestiging van hun briefstem kunnen krijgen. Nederlanders in het buitenland kunnen zich altijd registreren als een kiezer buiten Nederland. De gemeente Den Haag en het Ministerie van Buitenlandse Zaken communiceren dit ook proactief. Na de kabinetsval en in aanloop naar de TK25 hebben zij zich ook met succes ingespannen om registratie onder de aandacht te brengen. Ik blijf met deze partijen in overleg over kansen om registratie onder de aandacht van de kiesgerechtigde te brengen.[3] Verdere digitalisering van deze procedure acht ik op dit moment niet opportuun.
11	Laat het hoofdstembureau van de kieskring ’s-Gravenhage de resultaten van het gemeentelijk stembureau van ’s-Gravenhage en het nationaal briefstembureau samenvoegen. Hiervoor zal de wettelijke termijn van de zitting van het hoofdstembureau van de kieskring ’s-Gravenhage moeten worden aangepast (artikel O 4), of de termijn van de zitting van het nationaal briefstembureau. Dat laatste is mogelijk als de termijn voor de ontvangst van	Deze aanbeveling zal worden betrokken bij de gesprekken met de Kiesraad, de gemeente Den Haag, de NVVB en de VNG.

[3] Hiermee doe ik, samen met het verzenden van een geactualiseerde Verkiezingsagenda in bijlage 3, toezegging TZ202602-034 af.

	briefstemmen via diplomatieke post wordt aangepast.	
12	Ga in gesprek met de Kiesraad en de gemeente Den Haag over overige mogelijkheden om het proces van uitslagvaststelling van briefstemmen uitvoerbaarder, transparanter en controleerbaarder te maken.	Deze aanbeveling zal worden betrokken bij de gesprekken met de Kiesraad, de gemeente Den Haag, de NVVB en de VNG.
13	Schrap de plicht tot publicatie van de verklaring als bedoeld in artikel Ea 6, tweede lid, van de Kieswet, dat de decentrale voorzieningen en maatregelen aan de aansluitvoorschriften voldoen.	De online publicatie van de verklaring van het onderzoek naar de aansluitvoorschriften vergroot de transparantie en controleerbaarheid van het gebruik van uitslagprogrammatuur in het verkiezingsproces. Ik acht het op basis van voortschrijdend inzicht voldoende als B&W deze verklaring bij de Kiesraad aanleveren. Het laten vervallen van de plicht tot publicatie van de verklaring als bedoeld in artikel Ea 6, tweede lid, van de Kieswet zal ik daarom betrekken bij een aankomende wetswijziging van de Kieswet.

2. Gemeente Den Haag

	Advies	Reactie
1	Maak de registratietermijn voor kiezers die tijdelijk in het buitenland verblijven gelijk aan die van kiezers die permanent in het buitenland verblijven, te weten 6 weken voor de dag van de stemming.	De aanbevelingen 1, 2 en 4 worden betrokken bij de gesprekken met de Kiesraad, de gemeente Den Haag, de NVVB en de VNG.
2	Zorg voor meer tijd voor het briefstembureau. Pas de termijnen als volgt aan: • Zitting waarin het briefstembureau de stemmen controleert vanaf de 14e dag voor de dag van de stemming, in plaats van de 7e dag. • Zitting waarin het briefstembureau de stembiljetenveloppen opent vanaf de tweede dag voor de dag van de stemming,	De aanbevelingen 1, 2 en 4 worden betrokken bij de gesprekken met de Kiesraad, de gemeente Den Haag, de NVVB en de VNG.

	in plaats van de dag van de stemming.	
3	Start een proef voor digitaal stemmen voor een klein deel van de geregistreerde kiezers voor wie digitaal stemmen de enige optie is om zelf een stem uit te brengen.	Ik ben op dit moment niet voornemens om stemmen per internet vanuit het buitenland mogelijk te maken. Dit vanwege inbreuk op onder andere de verkiezingswaarborgen transparantie, controleerbaarheid en integriteit.
4	Omdat veruit de meeste briefstemmen geteld zijn op de donderdag na de verkiezingsdag moet in samenspraak met de gemeente Den Haag en de Kiesraad of een uitslag op vrijdag na de dag van de stemming mogelijk is.	De aanbevelingen 1, 2 en 4 worden betrokken bij de gesprekken met de Kiesraad, de gemeente Den Haag, de NVVB en de VNG.

3. Democracy Volunteers

	Advies	Reactie
1	Schaf het stemmen per volmacht af en vervang dit door veiligere alternatieven, zoals een uitgebreidere mogelijkheid tot vroegtijdig stemmen in persoon of een streng gecontroleerde registratie van volmachten vooraf met strengere verificatievereisten.	Beperkingen van de mogelijkheid om bij volmacht te stemmen kunnen grote gevolgen hebben voor de toegankelijkheid van verkiezingen, met name voor kiezers die door ziekte, verblijf elders of een beperking niet zelf hun stem kunnen uitbrengen. Het volmachtinstrument vervult voor deze groep een belangrijke functie. Er is wél aanleiding om te bezien of aanvullende waarborgen binnen het huidige volmachtstelsel wenselijk zijn. Op dit moment is nader onderzoek nodig om goed te kunnen beoordelen óf en welke aanvullende maatregelen daadwerkelijk noodzakelijk zijn om het ronselen van volmachten te voorkomen. Ik informeer uw Kamer in het najaar over de opzet van dit onderzoek.
2	Plaats duidelijke, verplichte borden op prominente plaatsen bij stembureaus en ingangen van stemhokjes met de mededeling dat er alleen, in het geheim en zonder invloed of toezicht van een andere kiezer gestemd moet worden. Zorg ook voor aanscherping en standaardisatie van de regels voor hulp	Zowel in het stemlokaal als het stemhokje worden bij verkiezingen posters geplaatst waarop informatie over het stemgeheim staat. Hoewel het belangrijk is dat kiezers goed geïnformeerd worden over het belang van zelfstandig en in het geheim stemmen, moet ook worden voorkomen dat stembureaus worden

	in het stemhokje worden, waarbij hulp beperkt blijft tot strikt omschreven gevallen en formeel wordt vastgelegd door het stembureaupersoneel.	overladen met nog meer informatie en borden. Te veel communicatie in het stemlokaal kan juist onduidelijkheid veroorzaken. Daarom ligt de nadruk niet alleen op nog meer voorlichting, maar ook op de rol van de stembureauleden. Zij worden getraind om kiezers goed te begeleiden en alert te zijn op situaties waarin sprake kan zijn van beïnvloeding of dwang. Daarbij hoort ook dat zij kiezers aanspreken wanneer zij niet alleen het stemhokje betreden of wanneer het stemgeheim mogelijk in het gedrang komt. De Kieswet bepaalt in artikel J 28 dat mensen met een fysieke beperking hulp in het stemhokje mogen meenemen. Er ligt een wetsvoorstel bij de Tweede Kamer dat het mogelijk moet maken dat een ieder die dat wenst hulp in het stemhokje mag ontvangen door een hiertoe getraind stembureaulid. In de Memorie van Toelichting bij dit wetsvoorstel staat dat de stembureauleden worden geïnstrueerd om bij te houden hoe vaak zij hulp in het stemhokje verlenen en of zich hier bijzonderheden bij voordoen. De voorzitter van het stembureau noteert deze informatie in het proces-verbaal dat online wordt gepubliceerd. Hiermee wordt aan deze aanbeveling voldaan.
3	Zorg dat de bewegwijzering bij stembureaus centraal wordt ontworpen, gestandaardiseerd en landelijk verplicht wordt gesteld, zodat stembureaus direct herkenbaar en duidelijk zijn voor alle kiezers. Verder moeten er minimale zichtbaarheids- en plaatsingsnormen komen, zodat bewegwijzering niet kan worden weggelaten, verduisterd of lokaal geïmproviseerd.	Artikel J 2 lid 2 van de Kieswet schrijft voor dat alle in de gemeente aangewezen stemlokalen zodanig zijn gelegen en zo zijn ingericht en uitgerust dat kiezers met lichamelijke beperkingen zoveel mogelijk hun stem zelfstandig kunnen uitbrengen. Om gemeenten te helpen bij de uitvoering van dit wettelijk voorschrift heeft het ministerie van BZK toegankelijkheidscriteria ontwikkeld.

		De criteria gaan ook over de aanduiding op de openbare weg van het stembureau: de locatie van een stembureau moet duidelijk, goed leesbaar en weerbestendig op de openbare weg worden aangegeven. In de toegankelijkheidscriteria worden verschillende vormen genoemd waarop dit kan worden toegepast en met afbeeldingen voorbeelden gegeven. Colleges van burgemeester en wethouders zijn verantwoordelijk voor het aanwijzen en inrichten van stemlokalen, aan de hand van de toegankelijkheidscriteria. Als minister van BZK wil ik niet verder in deze verantwoordelijkheid treden door preciezer vast te leggen hoe gemeenten dit moeten doen.
4	Er moeten afdwingbare nationale minimumnormen voor toegankelijkheid komen met betrekking tot de indeling van stemlokalen, het ontwerp van stemhokjes en de bescherming van de privacy voor kiezers met mobiliteitsbeperkingen. Ook moeten er verplichte toegankelijkheidsborden en voorafgaande verkiezingscontrole op toegankelijkheid komen voor alle stemlocaties.	Artikel J 2 lid 2 van de Kieswet schrijft voor dat alle in de gemeente aangewezen stemlokalen zodanig zijn gelegen en zo zijn ingericht en uitgerust dat kiezers met lichamelijke beperkingen zoveel mogelijk hun stem zelfstandig kunnen uitbrengen. Om gemeenten te helpen bij de uitvoering van dit wettelijk voorschrift heeft het ministerie van BZK toegankelijkheidscriteria ontwikkeld. Deze criteria hebben onder meer betrekking op de inrichting van de stemruimte en de toegankelijkheid van stemhokjes. De criteria gaan ook over de aanduiding op de openbare weg van het stembureau. Voor de verkiezingen wijst de Kiesraad gemeenten via een nieuwsbrief op de checklist voor toegankelijkheid van stemlokalen. Veel gemeenten controleren voorafgaande aan de verkiezingen de toegankelijkheid van stemlocaties of laten die controleren door mensen met een beperking. In het kader van het Actieplan toegankelijk stemmen is de Kiesraad van plan om te onderzoeken hoe de

		toegankelijkheidscriteria moeten worden aangepast, zodat ze meer rekening houden met mensen met verschillende fysieke beperkingen en aansluiten bij de nieuwe NEN norm 9120 voor toegankelijke gebouwen. Ik ben voornemens om met de Kiesraad en gemeenten te bespreken in hoeverre het mogelijk en wenselijk is om de toegankelijkheidscriteria in regelgeving vast te leggen. In dit gesprek wil ik ook de mogelijkheden verkennen om ervoor te zorgen dat alle stemlocaties vóór een verkiezing op toegankelijkheid worden gecontroleerd. In artikel J 5 van het Kiesbesluit staan voorschriften voor wat betreft het ontwerp van stemhokjes. In artikel J 15 van het Kiesbesluit is bepaald dat het stemlokaal zodanig is ingericht dat het stemgeheim is gewaarborgd. Deze bepaling waarborgt de privacy van alle kiezers, ook die met een mobiliteitsbeperking. Er is dus al voorzien in afdwingbare nationale minimumnormen voor het ontwerp van stemhokjes en de bescherming van de privacy van stemgerechtigden.
5	Stembureaus in Caribisch Nederland moeten op de dag, voorafgaand aan de verkiezingen in Europees Nederland, op vastgestelde tijden openen en tegelijk met de stembureaus in Europees Nederland sluiten. Dit zorgt voor gelijke informatievoorziening en vermindert de invloed van vroege prognoses en exitpolls op de uitslagen in Caribisch Nederland.	Bij de wijziging van de Kieswet in verband met de nieuwe staatsrechtelijke positie van Bonaire, Sint Eustatius en Saba als openbaar lichaam binnen Nederland (Stb 2010, 31956) in 2010 is besloten om de verkiezingsdag in de openbare lichamen voor alle verkiezingen op dezelfde dag te laten plaatsvinden als in het Europese deel van Nederland. De belangrijkste reden voor deze keuze heeft te maken met de verkiezingen voor het Europees Parlement. Op grond van Europese regelgeving moeten lidstaten de verkiezing organiseren op een donderdag, vrijdag, zaterdag of

		zondag. Nederland heeft ervoor gekozen om de verkiezing voor het Europees parlement altijd op de donderdag te organiseren. Wanneer de verkiezingen voor de BES-eilanden een dag eerder worden georganiseerd, dus op de woensdag, is dit in strijd met de Europese regelgeving.
6	Politieke partijen zouden campagne moeten voeren in het hele Koninkrijk, niet alleen op het vasteland, en ervoor zorgen dat kiezers in het Caribisch gebied van Nederland goed worden betrokken bij hun campagnevoering en boodschappen. Partijen moeten open zijn over waar en hoe ze campagne voeren, zodat eventuele lacunes in de dekking kunnen worden opgespoord en aangepakt.	Het ministerie van BZK voert geen beleid ten aanzien van de campagnes van politieke partijen. Het is dan ook aan politieke partijen zelf om te bepalen hoe zij campagne voeren, op welke thema's zij campagne voeren, welke doelgroepen zij willen bereiken en op welke delen van het Koninkrijk campagnes moeten worden gericht. De Rijksoverheid ziet wel het belang in van een evenwichtige voorlichting over verkiezingen in het hele Koninkrijk en om die reden wordt er vanuit de Rijksoverheid ook in de Caribische delen van het Nederlandse Koninkrijk ingezet op voorlichting en communicatie over verkiezingen en het belang van stemmen.
7	De regels betreffende campagne-incentives ("traiting") moeten worden verduidelijkt, geconsolideerd en openbaar toegelicht, met expliciete voorbeelden van verboden gedrag. Verder moeten er zinvolle sancties worden verbonden aan het overtreden van die regels, die worden gehandhaafd, zodat de regels inzake incentives een daadwerkelijk afschrikkend effect hebben in plaats van dat het slechts adviserende richtlijnen zijn.	Mijn beeld is dat 'traiting' zeer weinig voorkomt en in de praktijk verschillen lokale initiatieven sterk. Gemeenten bewaken zelf de grens tussen het verlagen van drempels om te stemmen en ongepaste beïnvloeding. Om onnodige complexiteit te voorkomen, ligt de focus op het bieden van gerichte ondersteuning en wordt er waar nodig constructief maatwerkadvies aan gemeenten gegeven.
8	NOS en andere publieke omroepen moeten een formele verplichting invoeren om consistente, gelokaliseerde verkiezingsverslaggeving en kiezersinformatie te bieden aan burgers buiten Europees Nederland.	De Nederlandse publieke omroep heeft de wettelijke taak om programma's te verzorgen die bestemd zijn voor Nederlanders die buiten de landsgrenzen verblijven (artikel 2.1 Mediawet 2008). De NOS als onderdeel van de landelijke publieke omroep heeft specifiek tot

	Ook moet periodiek geëvalueerd worden of wetswijzigingen en procedurele veranderingen met betrekking tot verkiezingen duidelijk worden gecommuniceerd naar deze doelgroepen.	wettelijke taak om verslag te doen van Nederlandse en Europese parlementaire aangelegenheden (artikel 2 Mediabesluit 2008). Ook andere omroepen binnen het bestel kunnen aandacht geven aan en informatie verstrekken over verkiezingen. Op dit moment is via BVN (Beste van Nederland) een selectie van het actuele televisieaanbod van de Nederlandse publieke omroep, waaronder nieuws, achtergronden en de verkiezingsuitzendingen van de NOS, wereldwijd beschikbaar. BVN is lokaal te ontvangen via de satelliet, via de livestream op de BVN-website of via de speciale BVN-app.[4] Live streams van de uitzendingen van de NOS, waaronder verkiezingsuitzendingen, kunnen via de NOS-website en de NOS-app bekeken worden, zij het dat bepaalde content (bijvoorbeeld sport) vanwege uitzendrechten alleen vanaf een Nederlands IP-adres te zien is. Tot slot verzorgt de NTR als onderdeel van de Nederlandse publieke omroep onder de naam Caribisch Netwerk onafhankelijke online nieuwsvoorziening voor het Caribisch deel van het koninkrijk. In de programmering staan nieuws en achtergronden specifiek gericht op de zes eilanden van het Caribisch deel van Nederland centraal, waarbij ook de politiek in Den Haag wordt gevolgd. De NTR werkt nauw samen met lokale journalisten. De Rijksdienst Caribisch Nederland zorgt bij elke verkiezing in Caribisch Nederland voor een voorlichtingscampagne. De doeltreffendheid van de

[4] Het ligt in het voornemen om in de toekomst programmering van de Nederlandse publieke omroep via het centrale platform NPO Start via internet in het buitenland toegankelijk te maken.

		voorlichtingscampagne wordt elke verkiezing geëvalueerd.
9	De mediaregulator en relevante toezichthoudende instanties moeten de huidige verspreidingspraktijken van opiniepeilingen onderzoeken, inclusief de timing, de presentatienormen en de vereiste methodologische openbaarmaking. Media moeten verplichte contextnormen hanteren bij het rapporteren van opiniepeilingen, waaronder methodologie, steekproefomvang, foutmarge en opdrachtgever.	Een onderzoek door de mediaregulator naar verspreidingspraktijken acht het ministerie niet nodig. Het is niet passend om peilers, peilingbureaus en de journalistiek wettelijk voor te schrijven wat zij wel en niet mogen doen ten aanzien van peilingen. Het hoort bij de onafhankelijke rol van de pers om deze afwegingen te maken in hun berichtgeving. Ik ben geen voorstander van verplichte normen vanuit de overheid voor het rapporteren over peilingen. Ik ben in gesprek gegaan met de grote peilbureaus om de methodiek achter de peilingen en de informatievoorziening te bespreken. Zij beschrijven hun methodiek en werkwijze al op hun websites en voeren regelmatig overleg met elkaar en met de media over de kwaliteit van peilingen en de informatievoorziening daarover. Hierbij wordt ook steeds besproken hoe die informatievoorziening verder verbeterd kan worden. Daarmee komt de sector al tegemoet aan de kern van deze aanbeveling.
10	Mediaorganisaties moeten worden aangeraden om strengere redactionele richtlijnen te hanteren voor de berichtgeving over immigratie en buitenlandse zaken tijdens de campagneperiode, met de nadruk op context, proportionaliteit en een op feiten gebaseerde invalshoek. Verder moet een regelmatige redactionele evaluatie plaatsvinden van de evenwichtige berichtgeving over deze belangrijke thema's tijdens de campagne.	De media in Nederland, zowel de publieke als de commerciële media, vallen onder de bescherming van de vrijheid van meningsuiting en de persvrijheid. De Nederlandse regering beschouwt dat als een groot goed. De overheid dient zich te onthouden van inhoudelijke bemoeienis met berichtgeving door de media, zowel van de publieke als de commerciële media. Het is niet aan de overheid om richtlijnen voor te schrijven aan mediaorganisaties. Ten aanzien van de Nederlandse publieke omroep is in de wettelijke taakopdracht onder meer beschreven dat de programmering evenwichtig, pluriform, gevarieerd en kwalitatief

		hoogstaand is, op evenwichtige wijze een beeld geeft van de samenleving en daarin levende pluriformiteit aan overtuigingen en opvattingen, onafhankelijk is van politiek en commercie en voldoet aan hoge journalistiek kwaliteitseisen die binnen de sector gehanteerd worden.

4. OVSE

	Advies	Reactie
1	Om een effectieve en tijdige reactie op alle vormen van digitale en online dreigingen te garanderen en de integriteit van verkiezingen verder te versterken, zou overwogen kunnen worden een duidelijk wettelijk en institutioneel kader te creëren voor het monitoren van de digitale omgeving. Dit kader zou onder meer de definitie van mandaten, coördinatieregelingen tussen relevante instanties en transparantiewaarborgen voor de reactiemechanismen moeten omvatten.	Elke vorm van heimelijke, gecoördineerde beïnvloeding van democratische processen en het publieke debat is volstrekt onwenselijk. Daarom werk ik aan wetgeving en de inrichting van een organisatie die buitenlandse informatiemanipulatie en inmenging, gericht op ondermijning van de democratische rechtsstaat structureel kan detecteren. Hiervoor doe ik onder andere inspiratie op bij al bestaande detectieorganen in onder meer Frankrijk (VIGINUM), Zweden (Psychological Defence Agency) en Duitsland (ZEAM) en werk ik samen met andere betrokken departementen. Eind 2026 informeer ik uw Kamer over de stand van zaken.
2	De nieuwe Wet Politieke Partijen moet de benoemingsprocedure voor leden van de Nederlandse Autoriteit voor Politieke Partijen (Napp) duidelijk omschrijven om de onafhankelijkheid en onpartijdigheid van haar toezichthoudende rol te waarborgen. Het mandaat, de middelen, de personeelsbezetting en de handhavingsbevoegdheden van de NAPP, inclusief onderzoeks- en sanctiebevoegdheden, moeten duidelijk in de wet worden vastgelegd, zodat zij haar taken effectief kan uitvoeren.	In het voorstel voor de Wet op de politieke partijen (Wpp) zijn het mandaat en de handhavingsbevoegdheden van de Napp duidelijk vastgelegd. In dit wetsvoorstel zijn ook waarborgen voor de onafhankelijkheid van de benoemingsprocedure voor leden van de Napp opgenomen. Zo is er een incompatibiliteitenregeling in het wetsvoorstel opgenomen en worden leden van de Napp benoemd per koninklijk besluit. Ook de onderzoeks- en sanctiebevoegdheden van de Napp zijn nadrukkelijk in de wet vastgelegd.

3	Om een efficiënter proces voor kandidaatstelling te ondersteunen, zou de Kiesraad kunnen overwegen dit te digitaliseren, inclusief het toestaan van elektronische indiening van kandidatuurdocumenten.	De Kiesraad is momenteel bezig met de ontwikkeling van een digitaal systeem voor de kandidaatstellingsprocedure. Gelijktijdig werk ik aan een wetsvoorstel om indiening van de kandidatenlijsten via het digitale systeem mogelijk te maken. Het streven is dat dit wetsvoorstel in 2026 in consultatie wordt gebracht.
4	Om effectieve participatie te bevorderen, zouden politieke partijen extra stappen moeten ondernemen om campagne-informatie, -materiaal en -activiteiten toegankelijk te maken voor personen met verschillende soorten beperkingen.	In opdracht van mij voert Ieder(in) samen met een panel van ervaringsdeskundigen acties uit die politieke partijen moeten helpen om hun partijprogramma's toegankelijker te maken voor mensen met een beperking en mensen met lage basisvaardigheden. Zo zijn er webinars voor politieke partijen georganiseerd en een website met praktische informatie voor politieke partijen. Ook heeft een aantal politieke partijen advies gevraagd en ontvangen over de toegankelijkheid en begrijpelijkheid van (de samenvatting) van verkiezingsprogramma's. Verder heeft BZK de handreiking 'Politiek voor iedereen' met tips voor toegankelijke informatie en bijeenkomsten aan communicatiemedewerkers van alle partijen toegestuurd.
5	Socialemediaplatforms moeten de verantwoordingsplicht vergroten door tijdig te reageren op schendingen van het platformbeleid en door transparantie te garanderen met betrekking tot eventuele verkiezingsspecifieke maatregelen, beslissingen over contentmoderatie en reacties op dergelijke schendingen.	Hoewel er een wettelijk kader bestaat dat platformen verplichtingen oplegt op het gebied van verantwoording en transparantie, bijvoorbeeld via de Digitaledienstenverordening, merken experts en onderzoekers op dat dit in de praktijk slechts gedeeltelijk wordt nageleefd. Ten eerste is de handhaving te sterk afhankelijk van de bereidheid van de platformen zelf om actie te ondernemen. Onderzoek naar TikTok toont aan dat content die duidelijk in strijd is met de platformregels inconsistent werd

		gemodereerd, waarbij geautomatiseerde en handmatige systemen soms tot tegenstrijdige conclusies kwamen. Ten tweede is er te weinig transparantie voor externe waarnemers. Beperkte toegang tot data maakt het moeilijk voor onderzoekers en journalisten om te beoordelen of platformen daadwerkelijk voldoende doen. Het kabinet steunt de inspanningen van de EU om de transparantieverplichtingen te versterken, bijvoorbeeld door de rapportageverplichtingen over beslissingen over contentmoderatie uit te breiden, en steunt de inspanningen voor sterkere verantwoordingsmechanismen op zowel nationaal als Europees niveau.
6	Om omzeiling van donatielimieten en -verboden te voorkomen, zou overwogen kunnen worden om donatielimieten in te voeren voor lokale politieke partijen en lokale afdelingen van nationale partijen, en om aanvullende waarborgen te introduceren om te garanderen dat bedrijfsbijdragen afkomstig zijn uit nationale bronnen.	Met het voorstel van wet houdende de Wet op de politieke partijen wordt aan deze aanbeveling tegemoetgekomen. In dat wetsvoorstel staat dat een politieke vereniging per jaar maximaal €100.000 van een gever mag aanvaarden. Dit is incl. de bijdrage die haar neveninstellingen en kandidaten ontvangen. Voor decentrale politieke verenigingen geldt een bijdragemaximum van €20.000. Een politieke vereniging mag daarnaast geen bijdragen aannemen van een niet in het Nederlandse handelsregister ingeschreven rechtspersoon of onderneming.
7	Er zou overwogen kunnen worden om uitgavenlimieten in te voeren voor verkiezingscampagnes om te voorkomen dat kandidaten buitensporig veel geld nodig hebben.	De Wpp stelt, net als de Wet financiering politieke partijen, met betrekking tot uitgaven enkel eisen aan de activiteiten die gefinancierd kunnen worden met de subsidie die politieke partijen ontvangen vanuit de rijksoverheid. Activiteiten in het kader van verkiezingscampagnes maken hier ook onderdeel van uit. Hoeveel partijen uitgeven aan

		verkiezingscampagnes per kandidaat is aan de partij of kandidaat zelf.
8	Om de transparantie van campagnefinanciering te vergroten en een grondige controle van financiële transacties mogelijk te maken, zouden alle deelnemende partijen verplicht kunnen worden een aparte bankrekening voor campagnedoeleinden te openen en na de verkiezingen verslag uit te brengen over de campagne-uitgaven.	Momenteel worden voor landelijke politieke partijen alleen campagne-uitgaven openbaar gemaakt wanneer deze onderdeel uitmaken van het activiteitenverslag voor de verantwoording over de overheidssubsidie. Enerzijds zou het openbaar maken van alle uitgaven voor campagnedoeleinden de transparantie van politieke partijen in verkiezingstijd kunnen versterken. Anderzijds zorgt dit ook voor extra administratieve lasten voor politieke partijen. Daarnaast is het lastig vast te stellen wat precies als campagne-uitgave moet worden beschouwd.

5. Rapport Onbeperkt Stemmen – Ieder(in)

	Advies	Reactie
1	Betrek - ook op lokaal niveau - ervaringsdeskundigen met verschillende beperkingen bij de voorbereidingen van de verkiezingen 2026. En streef naar diversiteit bij de bemensing van de stemlokalen.	De VNG heeft zowel bij TK25 als bij GR26 een bericht op haar website geplaatst, waarin gemeenten worden aanbevolen om ervaringsdeskundigen te betrekken bij de inrichting en toegankelijkheid van stemlokalen, de communicatie rondom de verkiezingen en de voorlichting aan stembureauleden over toegankelijk stemmen. De Stichting Prokkel ontvangt subsidie van BZK om bij verkiezingen Prokkelduo's (koppels van mensen mét en zonder een licht verstandelijke beperking) op stembureaus in te zetten. Bij TK25 hebben 193 gemeenten in totaal 405 Prokkelduo's ingezet.
2	Zorg dat álle stembureaus in 2026 echt fysiek toegankelijk zijn. Los de knelpunten met toegangsdeuren, drempels en steile hellingen op. Maak daarbij gebruik van de richtlijnen in de NEN 9120 toegankelijkheid van gebouwen. Zorg voor lage stemhokjes en stembussen, goede verlichting en	Het is een wettelijke verplichting dat stemlokalen toegankelijk zijn. Dat vind ik ook van groot belang. Gemeenten zijn verantwoordelijk voor de fysieke toegankelijkheid van stemlokalen. Zij worden hierbij ondersteund door de VNG, de NVVB en de Kiesraad. Bijvoorbeeld door:

	biedt een prikkelarme omgeving. Breid het aantal inclusieve stemlokalen met voorzieningen voor mensen met een zintuiglijke beperking verder uit.	• in de instructies voor stembureauleden aandacht aan de toegankelijkheid van stemlokalen te besteden • handreikingen voor het toegankelijk maken van stemlokalen bij gemeenten onder de aandacht te brengen • in nieuwsbrieven gemeenten te wijzen op de toegankelijkheidseisen voor stemlokalen • gemeenten te wijzen op het belang van samenwerking met ervaringsdeskundigen bij het toegankelijk maken van stemlokalen • een lijst met tips voor simpele hulpmiddelen die de toegankelijkheid van het stemlokaal kunnen vergroten bij gemeenten onder de aandacht te brengen
3	Inventariseer de opties om stemmen vanuit een scootmobiel beter te faciliteren, zoals bredere stemhokjes. En verstrek duidelijke informatie aan burgers over stembureaus die wel of niet toegankelijk zijn met een scootmobiel.	Een stemlokaal hoeft niet op de maten van een scootmobiel te worden ingericht, omdat mensen met een scootmobiel over het algemeen nog enkele stappen kunnen lopen. Dit staat in de Criteria Integrale Toegankelijkheid Stembureaus. Elk stemlokaal moet minstens 1 stoel met armleuning hebben en 1 stemhokje met een verlaagd schrijfblad. Stembureauleden kunnen aan mensen met een scootmobiel aanbieden dat zij een stoel zetten in het stemhokje met het verlaagde schrijfblad, zodat zij hierop kunnen plaatsnemen om te stemmen. Gemeenten zijn verantwoordelijk voor het informeren van kiezers over de toegankelijkheid van stemlokalen.
4	Maak haast met het traject om een kleiner stembiljet te introduceren. Zorg in ieder geval dat de stemhokjes (formaat van het blad,	Naar aanleiding van de positieve resultaten van de evaluatie over de experimenten tijdens de TK25 en de GR26 start ik met het wetsvoorstel om het nieuwe stembiljet landelijk in

	koordjes aan potlood) zijn afgestemd op het formaat van het stembiljet.	te voeren. Mijn streven is dit wetsvoorstel in 2027 in te dienen, met het oog op gebruik van het nieuwe stembiljet bij de Europees Parlementsverkiezing in 2029.
5	Maak het gebruik van de stemmal in iedere gemeente mogelijk.	De VNG stimuleert gemeenten om stemlokalen met een stemmal en soundbox in te richten en aandacht te besteden aan de bereikbaarheid van deze stemlokalen voor mensen met een visuele beperking. Het streven is om het aantal stemlokalen met een stemmal en een soundbox geleidelijk te laten toenemen. Als het nieuwe stembiljet landelijk wordt ingevoerd zullen naar verwachting meer stemlokalen met een stemmal worden ingericht, omdat dan niet meer voor elke verkiezing een nieuwe stemmal moet worden aangeschaft.
6	Zet in op het zoveel mogelijk zelf stemmen van mensen met een verstandelijke beperking en regel de ondersteuning die zij hiervoor nodig hebben, waaronder de mogelijkheid voor proefstemmen. Maak hulp in het stemhokje voor deze doelgroep mogelijk.	Het streven is dat bij PSWS27 bijstand in het stemhokje voor mensen met een verstandelijke beperking mogelijk zal zijn. Het plenair debat over nadere regels voor bijstand in het stemhokje is op 1 juli jl. afgerond. Op 2 juli, na het verzenden van deze brief, wordt er in de Tweede Kamer gestemd over het wetsvoorstel. Tot de wet in werking getreden is kunnen kiezers zonder fysieke beperking hulp buiten het stemhokje ontvangen. Regelmatig bieden gemeenten de mogelijkheid om te oefenen met stemmen door middel van proefstemmen. In de Handreiking toegankelijk stemmen van de VNG en NVVB wordt het organiseren van een proefstemming als goed voorbeeld genoemd.
7	Zorg dat leden van stemlokalen (nog) beter op de hoogte zijn van de regels over hulp bij het stemmen. En voorkom pijnlijke discussies in het stembureau door betere communicatie naar burgers over	In de stembureau-instructie van de Kiesraad wordt aandacht besteed aan de regels voor hulp bij het stemmen. Daarnaast wordt in de nieuwsbrief aan de projectleiders verkiezingen uitgelegd wat de regels

	situaties waarbij hulp bij het stemmen wel is toegestaan en wanneer niet.	hiervoor zijn. Op de poster "Welkom in het stemlokaal" staat ook wat de regels zijn. Deze poster is beschikbaar via de Toolkit verkiezingen van de Kiesraad en wordt door veel gemeenten geprint en in het stemlokaal opgehangen.
8	Stimuleer gemeenten om over de toegankelijkheid van de stembureaus complete informatie aan te bieden en om op een toegankelijke wijze hun inwoners te informeren over de verkiezingen. Stimuleer of verplicht gemeenten om deze informatie in ieder geval aan te bieden op de website waarismijnstemlokaal.nl	In de nieuwsbrief van de Kiesraad aan gemeenten worden gemeenten aangemoedigd om informatie over de toegankelijkheid van stemlokalen aan te leveren voor de website waarismijnstemlokaal.nl. Op één gemeente na hebben alle gemeenten hier gevolg aan gegeven. De informatie van de ontbrekende gemeente heeft Open State Foundation zelf aan de website toegevoegd.
9	Stimuleer politieke partijen om hun partijprogramma's in begrijpelijke taal en via toegankelijke kanalen bekend te maken.	In opdracht van mij voert Ieder(in) samen met een panel van ervaringsdeskundigen acties uit die politieke partijen moeten helpen om hun partijprogramma's toegankelijker te maken voor mensen met een beperking en mensen met lage basisvaardigheden. Zo zijn er webinars voor politieke partijen georganiseerd en een website met praktische informatie voor politieke partijen. Ook hebben een aantal politieke partijen advies gevraagd en ontvangen over de toegankelijkheid en begrijpelijkheid van (de samenvatting) van verkiezingsprogramma's. Verder is de handreiking Politiek voor iedereen met tips voor toegankelijke informatie en bijeenkomsten aan communicatiemedewerkers van alle partijen toegestuurd.
10	Onderzoek of online stemmen via DigiD ingevoerd kan worden, zodat mensen met een beperking vanuit huis zelfstandig kunnen stemmen.	Online stemmen via DigiD is onwenselijk en niet mogelijk vanwege de noodzakelijkheid voor het waarborgen van het stemgeheim. Ook is het in strijd met de verkiezingswaarborgen transparantie, integriteit en stemvrijheid.

11	Bied meer voorlichting aan stemgerechtigden en hun naasten over de volmachtprocedure, ook in het geval dat de persoon zelf door een beperking geen handtekening kan zetten. En zorg dat stembureauleden tot in detail op de hoogte zijn van de regels rond het stemmen per volmacht.	Op elkestemtelt.nl en de website van de Kiesraad staat informatie over de volmachtprocedure. Hier wordt uitgelegd wat de procedure is als een persoon door een beperking geen handtekening kan zetten. Deze uitleg staat ook op de website van Gehandicaptenzorg Nederland. Daarnaast doe ik verder onderzoek naar het volmachtstelsel, zoals ik in de brief aankondig.